

Глава Ш

ДЕЈСТВА ДРУГЕ БРИГАДЕ НА МАЈЕВИЦИ, У СЕМБЕРИЈИ, НА БИРЧУ И У СРЕМУ У ЈІЕТО И ЈЕСЕН 1943.

Из Срема су у источну Босну са транспортом нових бораца који је крајем маја спровела 3. војвођанска бригада прешла и два члана Оперативног штаба за Војводину: Аћим Груловић и Срета Савић. Они су после дужег задржавања у 1. и 2. војвођанској бригади стигли са Слободаном Бајићем, комесаром 1. бригаде, као трећим чланом тог штаба у Врховни штаб недалеко од Кладња. Ту су другу *Туту* изнели војно-политичку ситуацију у Војводини и добили директиве за даљи рад. По одлуци Врховног штаба од 2. јула 1943. формиран је Главни штаб НОВ и ПО за Војводину састава: командант Аћим Груловић, политички комесар Слободан Бајић, заменик команданта Срета Савић, начелник штаба Сава Оровић, а чланови Јован Бељански и Трива Савић.¹

Истог дана када је створен Главни штаб НОВ и ПО за Војводину одлуком Врховног штаба формирана је 16. војвођанска НОУ дивизија. У њен састав су ушле 1, 2. и 3. војвођанска бригада. Дивизија је имала око 3.000 бораца, а њен штаб су сачињавали: командант Данило Лекић, политички комесар Стефан Митровић и начелник штаба Љубиша Урошевић.²

¹ Зборник II, стр. 300, Зборник 1/6, стр. 344; Ж. Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“.

² Исто.

Тих дана Врховни штаб је, анализирајући општу и унутрашњу ситуацију и предвиђајући скору капиталацију Италије, донео одлуку да Оперативна група дивизија усмери своје дејство ка Црној Гори, Санцаку и централној Босни. У источној Босни су остављене новоформиране 16. и 17. дивизија да дејствују према Семберији, Посавини и Требави и да обезбеде прихват и лечење рањеника из пролетерских јединица и њихово пребацивање у Бирач, Семберију и Срем.³

1. ПРИХВАТ И ОБЕЗБЕЂЕЊЕ РАЊЕНИКА И БОРБЕ СА
7. СС „ПРИНЦ ЕУГЕН“ И 369. ЛЕГИОНАРСКОМ
ДИВИЗИЈОМ

После одласка Оперативне групе дивизија са Врховним штабом непријатељ је предузео нове нападе на ослобођену територију у источној Босни, где су остале 16. војвођанска и 17. источnobосанска дивизија и партизански одреди. У Бирчу, посебно у Шековићима, налазило се око 800 рањеника и болесника из Оперативне групе дивизија, међу њима доста тешких рањеника из битке на Сутјесци. Њих је требало сместити, неговати и лечити, а затим пребацивати на Мајевицу, у Семберију и Срем. Тај задатак су добиле 16. и 17. дивизија.

Још 6. јула 1943. у Шековићима је шеф Санитетског одсека Врховног штаба одржао састанак са штабом 17. дивизије о прихвату и пребацивању лакших рањеника у Семберију и Срем, као и о смештају тешких непокретних рањеника у склоништа у Шековићима.

Према замисли штаба 16. војвођанске дивизије пратњу лакших рањеника за Семберију и Срем обезбедила би 1. војвођанска бригада и 2. батаљон 2. војвођанске бригаде, док би главнина 2. војвођанске и 6. источnobосанске бригаде штитила тешке рањенике у Шековићима. Команда бирчанског војног подручја и управа болнице у Шековићима имале су да ооозоде

³ Исто.

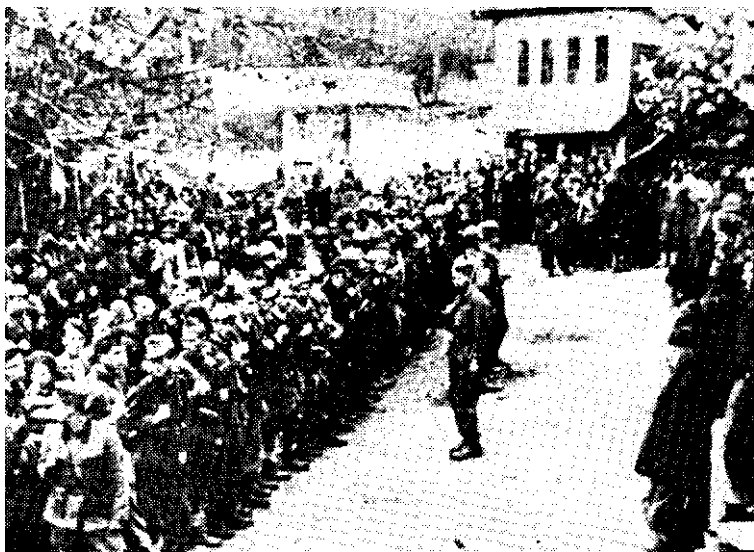
израду склоништа и осигурају негу и лечење рањеника.⁴

Тек у другом покушају прелазе друм Зворник — Тузла и 1. бригада и батаљон 2. бригаде са штабом 16. дивизије стижу на Мајевицу, а затим у Семберију. Приликом прелаза поменутог друма ноћу 10/11. јула у рејону Калесија погинуо је Слободан Бајић Паја, новоименовани политички комесар Главног штаба Војводине. Разнела га је граната. Предратни комуниста и један од најистакнутијих активиста војвођанских студената, Слободан је припадао оном броју активиста Партије, који су 1941. године организовали оружани устанак и створили прве партизанске одреде у Срему; био је душа Шуљамске партизанске групе, политички комесар Фрушкогорског одреда и 1. војвођанске бригаде. Слободан је у народу Срема био веома омиљен, био је пример политичког комесара масовика, познат као „Паја политички”.⁵ Био је не само врстан комуниста и зрео марксиста него, пре свега, изузетно правичан и врло скроман човек који је разумевао и волео људе. Често је била довољна једна његова реч па да се борац охрабри и преброди тренутне тешкоће. Паја је био изузетна личност. Био је и остао светао лик Нарне револуције.

И док су 1. бригада и 2. батаљон 2. бригаде наставили дејства на Мајевици и у Семберији, 2. војвођанска и 6. источnobосанска бригада су водиле веома оштре борбе са деловима 369. легионарске дивизије и усташко-домобранским и четничким јединицама, који су тежили да се докопају Шековића, снажне партизанске базе у Бирчу. Ту су обе бригаде два дана упорно и жилаво одбијале налете непријатеља. Нарочито су жестоке борбе вођене око Борогова и Комињаче, Михајловића и Брајинаца. Рањеници су били у склоништима испод шумских честара, лишћа и кућа. Поред њих су биле болничарке и лекари, а народ је доносио и с њима деловало све што је имао. Обе бригаде су, суочене са неу-

⁴ Исто; Ж. Атанацковић „Војвођански пролетери”; Иван Матовић „Повратак ратника”; Руди Петовар „Шеста пролетерска источnobосанска бригада”.

⁵ Исто; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/2.

Јун 1943. Борци 2. војвођанске НОУ бригаде у Вирчу

поредиво јачим противником, морале одступити са овог терена. Понеле су рањеника колико су њихови борци могли понети. Друга бригада је прешла у рејон Подцрквине и Залуковића, а затим у рејон Врсине и Нурићи, где се задржала неколико дана. За рањенике који су остали у Шековићима такође се учинило што се могло: остављене су им задње резерве хране и воде и још боље су маскирани. Непријатељ је упао у Шековиће и уз помоћ четника, доушника и паса трагача пронашао многе базе и поубијао око 100 рањеника и болесника.⁶

2. У ПРВОМ НАПАДУ НА ПОСАДУ БИЈЕЉИНЕ

У Бијељини, привредном и саобраћајном центру Семберије, налазила се јака непријатељска посада: батаљон легионара „Домдо“, један артиљеријски дивизи-

⁸ Исто.

зион, једна домобранска инжињеријска чета, делови 369. дивизије, нешто усташа, немачких жандарма, милиције и финансиа.

Прва војвођанска бригада је одмах после ослобођења Јање почела припреме за напад на посаду Бијељине. Осим 1. бригаде у овом нападу учествује и 2. батаљон 2. бригаде, главнина 3. војвођанске бригаде и Мајевички НОП одред. Напад је почео ноћу 10/11. августа 1943.⁷

Борци су гогово нечујно подилазили Бијељини. Негде у зору наведене ноћи почео је општи напад 1. и 2. батаљона 1. бригаде. Први батаљон је нападао са запада и северозапада од Драгаљевца, а 2. батаљон са југа од Јање, преко Циперовине и Потковаче. Чета Илије Сувића из 2. батаљона 1. бригаде се приближила жичаним оградама и бункерима и готово на спавању заробила њихова обезбеђења. Одмах је наставила продрог ка Соколском дому, чије су обезбеђење ликвидирали бомбаши. Две чете 1. батаљона 1. бригаде су већ нападе и касарну. И овде су главну реч имали бомбаши. Једна група Немаца извршила је пробој и провлачила се према Соколском дому. За ликвидацију посаде логора убацују се и две чете 3. батаљона 1. бригаде и батаљон 2. бригаде. Непријатељ се упорно бранио и пружао жилав отпор из логора и касарне. Напади и противнапади наших бораца и непријатеља су се наизменично смењивали. Борбе су настављене и наредна два дана и тек 13. августа је сломљен отпор непријатеља. Део посаде се пробио и извукао прима Дрини и Сави. Заплењено је више од 200 пушака, око 20.000 метака, 300 кг динамита, преко 2.000 граната за хаубицу 100 мм, већи број мина за минобацаче и др. Заплењена је и знатна количина санитетског материјала. Тада је стари хирург др Бабоселац поневши цео *инструментарј* ступио у наше јединице. Он је одмах формирао хируршку екипу 16. дивизије. Наши су имали 12 погинулих и 30 рањених.⁸

⁷ Зборник IV/16, стр. 392, 397, 466, 467, 525; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 4/2; Ж. Атанацковић „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“.

⁸ Исто.

Бијељина је оживела као никад пре. Народ је изашао на тргове и улице да види и чује своје ослободиоце. Организован је велики митинг, на коме су говорили Родољуб Чолаковић, Марко Перичин, Пашко Ромац и други руководиоци Партије и војске.

После оштрих борби у току 15. августа са деловима 3. ловачког и 6. домобранског пука и тенковима 901. немачког пука код Босанске Раче, који су пошли у помоћ посади Бијељине, наше јединице су одступиле према Сухопољу. Непријатељ је ушао у град и вратио своју посаду.⁹

3. КОМУНИСТИ У АКЦИЈИ НА ЈАЧАЊУ МОРАЛНО-ПОЛИТИЧКОГ ЈЕДИНСТВА И БОРБЕНЕ СПОСОБНОСТИ БРИГАДЕ

Време боравка 2. батаљона 2. бригаде са 1. бригадом у Семберији и дуже задржавање главнине 2. бригаде у Бирчу и у Шековићима било је искоришћено и за редовну активност партијске и скојевске организације и војно-политичког руководства.¹⁰

На партијским састанцима ћелија и скојевских актива, партијских и скојевских руководстава, а затим на састанцима штабова и команди извршене су комплексније анализе свих протеклих борби и дат критички осврт на држање јединица — вода, чете и батаљона, као и сваког појединца. Дискусије су биле конкретне, а критике отворене. Готово сваки комуниста и скојевац, борац и руководилац осећао се обавезним да изнесе и образложи своје мишљење о свакој тачки дневног реда, па су у том смислу донесени и конкретни закључци за даљи рад.

Према извештају Политодјела бригаде Централном комитету КПЈ од 2. августа партијска организација бригаде је бројала преко 130 чланова КПЈ, преко 50 кандидата и преко 160 чланова СКОЈ-а. Комунисти су

⁹ Исто.

¹⁰ Исто; Иво Матовић „Говратак ратника“ стр. 46—51.

радили у више од 20 ћелија.¹¹ Партијски и скојевски састанци — радни и теоретски — одржавани су у овом предаху чешће него у току сталних покрета и борби. Истина, тада су континуелно, чак и у покрету, одржавани кратки договори комуниста ради конкретне акције и активности, чланова СКОЈ-а и сваког борца и руководиоца у бригади на даљем јачању морално-политичког јединства и њене борбене способности.

Секретар партијске организације и заменик комесара бригаде Миливој Антонијевић Чича је своја запажања на свим састанцима износио конкретно и отворено свакој ћелији и сваком комунисти и скојевцу. Због тога су га сви комунисти и скојевци, борци и руководиоци сматрали строгим, али правичним. „ . . . А имали су ” — како је често истицао друг Јован Веселинов, ратни секретар Покрајинског комитета КПЈ за Војводину — „безгранично поверење и гајили велику љубав према другу Титу и КПЈ. Ауторитет Партије био је толико велики да је сваки наш борац сматрао став Партије, њене оцене и њене директиве као нешто чега се безусловно треба придржавати и био уверен да је то само у интересу борбе и победе . . . ”¹²

Чича је увео праксу да се после сваке борбе — Сребреница, Шековићи, Власеница, Зворник, Бијељина и друге — на дневни ред сваке ћелије и скојевског актива ставља „организационо питање”, односно пријем бораца у КПЈ и СКОЈ. Мишљење већине је прихватано и на следећем састанку борац је доживљавао највеће узбуђење и најрадоснији тренутак када је постао члан КПЈ и СКОЈ-а.

Партијска организација, као руководећа снага свих активности у бригади, редовно се бавила и свим другим проблемима, постављала их на своје дневне редове и отварала путеве за њихово решење. Она је својом активношћу збратила Војвођане са Црногорцима, Србијанцима, Хрватима, Муслиманима и при-

¹¹ Извештај није обухватио стање у 2. батаљону, али смо на основу овог извештаја дали пресек и за тај батаљон и целу бригаду. Документ у ИРПНЈ, бр. рег. 5416/V-2-13/43.

¹² Покрајински одбор СУБНОР, „Петнаест војвођанских бригада” стр. 11, Нови Сад, 1953.

падницима других народа и народности који су дошли из пролетерских јединица у 2. бригаду.

У ово време наместо погинулих другова дошли су други, тако да су извршене измене у саставу многих четних, батаљонских и бригадних руководстава. Пред напад на Зворник место Марка Танурџића за заменика команданта бригаде дошао је Марко Милановић, а место Милована Кеслера је за начелника штаба бригаде дошао Периша Грујић. И бригадне службе: обавештајна, везе, интендантска, санитарска и друге организацијско-формацијске су сређиване. Оне су добиле не само своја руководства, јединице и установе него и прецизније ратне задатке.

Партија се упорно борила против свих неправилности које су ницале у војничком и политичком расту и развоју бригаде, као што су: недисциплина, јавашлук у извршењу задатака, слабо држање појединаца у борби, неправилан однос према народу и небрижљив и површан однос војних, политичких, обавештајних, интендантских и санитарских органа према борцима. Укратко, партијска организација је била не само иницијатор и руководилац целокупне активности бригаде него је свакодневно бдила да свака акција у борби и у партијско-политичком, као и читавом осталом животу реализује до краја у духу *политичке* линије КПЈ.^{13'}

4. ПОВРШИНЦИ — ВЛАСЕНИЦА — ЦАПАРДЕ

Ради проширења слободне територије у источној Босни и наоружавања нових бораца штаб 16. војвођанске НОУ дивизије планирао је више акција у Семберији, Посавини, на Мајевици и у Бирчу. Због тога су 1. бригада и 2. батаљон 2. бригаде после напада на Бијељину и кратког предаха у рејону Сухопоље заједно са Мајевичким одредом кренули у Бирач, где су се састали са главнином 2. војвођанске бригаде.

Из Исто; Ж. Атанацковић: „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“ и „Војвођански пролетери“; Иво Матовић „Повратак ратника“.

*Септембар 1943. Чланови штаба 2. бригаде и батаљона у
источној Босни*

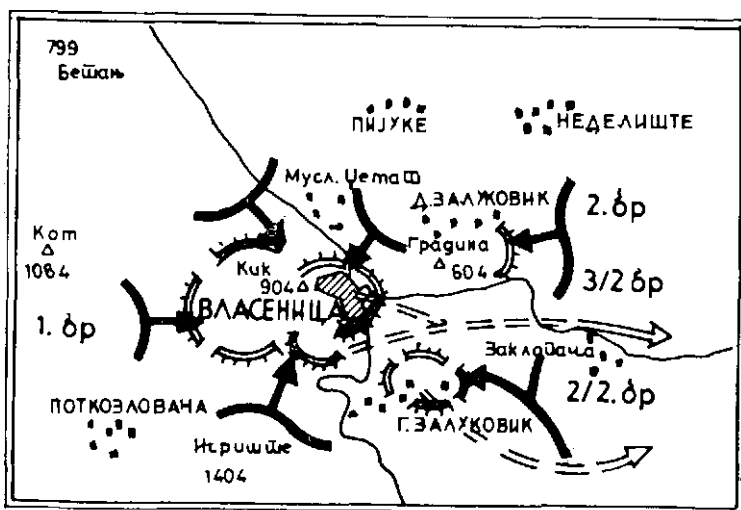
Већ ноћу 21/22. августа део снага 2. војвођанске бригаде и Мајевички одред напали су посаду у селу Површинци код Горње Тузле и без отпора разоружали 6. чету 2. батаљона домобранске Тузланске бригаде.¹⁴ После кратког предаха 1. и 2. бригада су ноћу 10/11. септембра 1943. предузеле други напад на Власеницу, чију су посаду сачињавали делови 22. усташког батаљона, око 40 жандарма и 30 легионера — укупно око 600 војника. Прва бригада је требало да заузме Кик и продужи напад на град, а 2. бригада је имала да нападне правцем Милићи — Власенида, с тим да заузме Орловачу и упадне у град, али и да се обезбеди од правца Зворника. Напад је после темељитих војних и партијско-политичких припрема почео око поноћи. После готово три сата жестоких борби слоњен је жилав отпор непријатеља и Вла-

¹⁴ Исто; Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945, ВИИ, Београд, 1964, стр. 526 (убудуће: Хронологија).

•сеница ослобођена. Део посаде се извукао и побегао за Зворник, Нову Касабу и Соколац. Према непотпуним подацима непријатељ је имао 13 мртвих, 4 рањена и око 40 заробљених. Заплењена су 3 минобацача са 220 мина, 2 митраљеза, 3 пушкомитраљеза, 20 пушака, око 50.000 метака и друга опрема. Губици 1. и 2. бригаде износили су 11 мртвих и 16 рањених.¹⁵

Свих 11 погинулих су борци 2. бригаде: Василије Бачић, заменик команданта батаљона, и борци Цвеја Жишка, Трива Јовановић, Рајко Кудић, Лазар Малешевић, Борко Милошевић, Иван Милуновић, Цветко Погуберов, Коста Суботић, Никола Трифуновић и Влајко Ћирић.

Поновило се и у овом нападу, као и у ранијем на Бијељину, да се део посаде извуче и побегне у суседне гарнизоне. При планирању напада штабови нису предвиђали снаге које би уз јединице за ликвидацију упоришта онемогућиле извлачење и бекство не-

Напад на Власеницу — септембар 1943.

¹⁵ Исто; Зборник IV/17, стр. 436, 444, 467, 545, и Зборник IV/18, стр. 202, 203.

пријатеља. Томе је свакодневно доприносило и још недовољно искуство обавештајних органа и њихово непрецизно познавање јачине и распореда непријатеља, његових отпорних тачака и евентуалних праваца за пробој и извлачење.

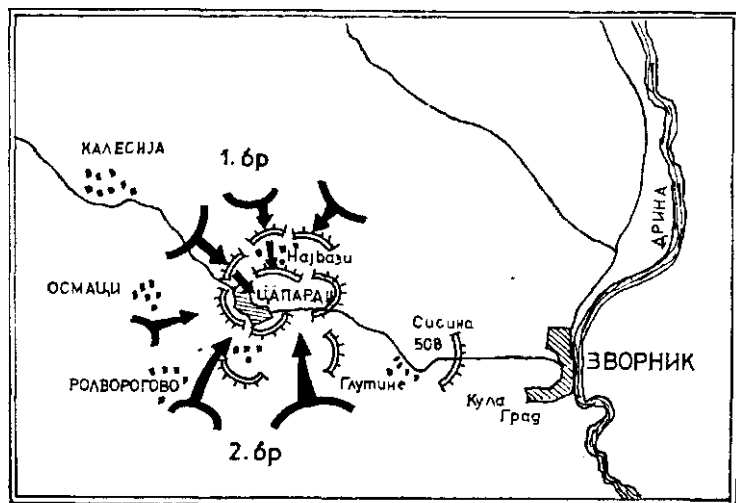
Одмах после ослобођења Власенице 16. дивизија ое припремила за напад на Цапарде и суседна упоришта Мечићи и Калесија. Цапарде је бранио 5. батаљон Тузланске домобранске бригаде и нешто жандарма — око 500 војника, док је у Мечићима и Калесијама било више од 60 жандарма и легионара. Посада Цапарда се солидно утврдила системом ровова, бункера и склоништа од тврдог материјала. Цело упориште било је опасно високим зидом, ојачаним жичаним и минским препрекама. На добро утврђеним положајима код Брезика и на Николића брду и Марјановом брду било је више од чете домобрана.

Према плану штаба 16. дивизије Цапарде су имале да нападну 1. и 2. војвођанска бригада, с тим што је 1. бригада нападала општим правцем: Прњавор — Цапарде са северозапада и запада, а 2. бригада с југа и истока, дуж комуникације Зворник — Цапарде, на главном удару дивизије. Штаб 2. бригаде упутио је свој 4. батаљон на Глумине — Снагово ради поседуња положаја и обезбеђивања дејства осталих батаљона са правца Зворника; 2. и 3. батаљон нападали су Цапарде с југа, с тим што је 2. батаљон ире тога морао да ликвидира и домобранско обезбеђење на Брезнику.

Напад је изведен ноћу 14/15. септембра око 23 часа. Подилажење положајима извршено је у тишини и на експлозију испале не минобацачке мине почео је општи напад свих батаљона 2. бригаде. Пред редовима бодљикаве жице и снажне ватре браниоца борци су се задржали читав сат. У снажном јуришу 2. батаљон је заузео Брезик, заробивши 47 домобрана са наоружањем и опремом. Главнина батаљона је продужила напад на Цапарде. При томе најжешћу ватру трпео је 3. батаљон, чији штаб је по договору са неким припадницима посаде прекидао ватру и очекивао да дође до предаје. Сулејман Омеровић Цар, заменик комесара се привукао до саме жичане ограде и на сав глас

довикнуо команданту посаде да преда утврђења и оружје. Командант посаде му је на то одвратио да ће предати утврђења, али да се људство са оружјем повуче у Тузлу. У Цапарде одлази комесар Павле Капичић у пратњи два борца и води преговоре.

За то време Цар у прекиду ватре поново тражи предају посаде. Стеван Станковић Зидар, заменик командира чете, почињао је са левог крила батаљона песму: „Ој Мораво, ој Мораво, моје село равно“. Песму је прихватио цео батаљон. Опет је иза песме и Царевих преговора почињала ураганска ватра с обе стране жичаних препрека.

Напад на Цапарде — септембар 1943.

У време трећег Царевог напора да преговоре доведе до краја командант посаде је искористио небудност нападача и на коњу побегао за Тузлу. У четири сата посада се предала. Било је 20 мртвих, нешто рањених, док су остали домобрани и жандарми заробљени. Сломљен је отпор посаде и у Мемидима и Калесијама, спречена је интервенција 3. чете 1. батаљона

Тузланске бригаде у рејону Пожарниде. Том приликом су заробљени 1 официр и 85 домобрана. У свим тим борбама заплењено је: 1 минобацач, 4 митраљеза, 6 пушкомитраљеза, 31 аутомат, преко 400 пушака и друга опрема. Губици 1. и 2. бригаде износили су: 5 мртвих и 18 рањених. Међу погинулим борцима 2. бригаде били су: Илија Марковић, десетар, из Гргуреваца, и борци Мића Сврачић из Дивоша, Сава Сланић из Ирига.¹⁰

Негде пред напад на Бласеницу у рејону села Сучана преко Дрињаче, нашла се код 2. бригаде и диверзантска група 16. дивизије. Командир те групе био је Павле Контић Макс, ковач из Доњих Петроваца, који је још као младић јако заволео механику.

У партизанима је Макс имао доста својих мештана и другова, али се одмах, попут Пинкија, залепио за технику и с њом је највише друговао. Најпре је раеклапао пиштоље и пушке и вадио експлозив из муниције за диверзантске акције. А затим, када је постао „прави диверзант“, није се одвајао од експлозива, штапина, упаљача и диверзантских мина. Овде, у Сучанима, размишљао је како најбоље да спроведе добивени задатак од штаба 16. дивизије, да организује курс за обуку нових диверзаната. Док је правилан план наставе, стигла је вест о капитулацији Италије. Борци су на свој начин изражавали радост и расположење: митраљезн, пушкомитраљези, аутомати, пушке и пиштољи трештали су на све стране.

Макс је био у једном воћњаку са својим диверзантима. У једном тренутку донесоше му експлозив, мине и штапин да и диверзанти огласе пад Италије. Макс, онако висок, танак и бујне косе, сав узбуђен од радости, није много проверавао материјал за минирање добивен од западних савезника. Зграби прву мину, кресну и она добро експлодира; другу мину је у рукама држао „Пекар“ (Рајко из Мартинаца). Макс узе и њу и штапин. Није у мраку добро ни гледао да

Зборник IV/17, стр. 479, 488, 489, 507, 540; Зборник IV/18, стр. 203; Архив ВИИ, к. 966, бр. рег. 2/1; Иво Матовић „Повратак ратника“, стр. 51—54.

ли је штапин брзогорећи или снорогорећи. А био је брзогорећи. Припали га чиком и таман се спремао да баци мину, кад она блесну. Макс сав крвав паде на леђа. Хтео је да се пребаци на леву, па на десну страну, кад оно нема ни једне руке. Чује Мишков и Соњин глас (Љубица Станисављевић Соња), али их не види. Само осећа да су му очи од блеска експлозије заслепљене, а руке одузете, али не зна шта се са њим догађа. Лекар Фелингер даде му инјекцију морфијума и преви му ране. Крв и зној се измешали. Као кроз сан му одзвања Мишков глас да се хитно носи у село Ашчариће у болницу. „Биће боље Макс“ — говорио му је Фелингер. „За мене је боље да ме убијете“ — одврати Макс. А затим додаде: „Ваљда ће ми се моја мати обрадовати и оваквом какав сам“ —• изустити тихо и паде у кому.

Сутрадан, кад је дошао к свести, чује како шуште таласи Дрињаче. Лежи покривен шињелом и осећа топлоту сунца. Проба ногама, а оне читаве; пробала рукама да направи неки покрет, а оне ни макак; на очима мрак, у устима фале зуби. „Воде!“ —• изустити Макс болничарки, а она пролази и, не чује. После подне су му Фелингер и Станојка Ђурић ампутирали обе руке . . . Опет несвест и кома . . .”¹⁷

5. У ДРУГОМ НАПАДУ НА БИЈЕЉИНУ И БОРБЕ ЗА ТУЗЛУ

У мају 1943. по наредби Врховног штаба од Првог босанског ударног корпуса формиран је и Други босански ударни корпус. Оперативно подручје Првог корпуса била је источна, а Другог средња и западна Босна. Први босански је, 5. октобра, наредбом друга Тита преименован у Трећи ударни корпус НОВЈ. На челу тог корпуса стајао је генерал Коста Нађ, шпан-

¹⁷ Био сам скоро са Ибром код Макса, који данас живи у Руми. Неизбрисиви трагови рата су остали на Максовом телу и лицу, али Максов јуначки дух, ведрина и расположење у сусрету са својим друговима, које по гласу распознаје, ништа ваљда не може сломити. Био је у рату и остао данас у миру веома храбар борац, велики човек, друг и комуниста.

ски борац и прослављени командант Оперативног штаба за Босанску крајину и Првог босанског ударног корпуса. Штаб Трећег корпуса, под чијим је оперативним руководством била и 16. војвођанска дивизија, оријентисао је ову дивизију у правцу Мајевице и Семберије да тамо дејствује и поново ликвидира посаду Бијељине.

Борбе на ширем подручју Бијељине почеле су пре директног напада на посаду овог места. Још 8. септембра је кренуо из Славонског Брода, преко Кузмина и Сремске Раче за Бијељину 2. батаљон 8. ловачког домобранског пука да би сменио 1. батаљон тог пука. Стигао је у Бијељину сутрадан, 9. септембра 1943, а већ наредног дана 10. септембра, смењени 1. батаљон 8. ловачког пука упутио се за Винковце. Маршевао је преко Босанске и Сремске Раче и 12. септембра око 12 часова стигао у село Мартинце. Успут је, између села Раче и Босута, водио борбу са партизанским јединицама Срема, претрпевши губитке од 5 мртвих и

Топ 16. војвођанске дивизије у нападу на Бијељину, септембар 1943.

12 рањених, Скоро у исто време, 9. септембра, Други сремски НОП одред извео је диверзију на воз у рејону железничке станице Спачва и напао 3. батаљон 8. ловачког пука, који се из Винковаца премештао за Брчко. У борби која је трајала око сат и по погинуло је 55, а заробљено 73 домобрана, међу којима 1 подофицер и 1 официр. Заплењено: 1 тешки митраљез, 6 пушкомитраљеза, 51 пушка, 1 аутомат, 5 пиштоља, око 12.000 метака и друга опрема. Уништене су и 2 локомотиве и 17 вагона.

Директан напад на Бијељину, други по реду у задња два месеца, извели су 2. и 3. војвођанска бригада и Мајевички НОП одред ноћу 23/24. септембра 1943. Тада су посаду Бијелине сачињавали: 2. батаљон 8. домобранског ловачког пука, без једне чете, 5. „Домдо“ батаљон и друге мање јединице. Друга бригада је са три батаљона нападала са југа и истока, док је један батаљон постављен у рејону села Амајлије ради контроле прелаза преко Дрине и спречавању евентуалног повлачења непријатеља у Мачву. Снаге 3. бригаде, која је 21. септембра стигла из Срема у састав 16. дивизије, нападале су заједно са Мајевичким одредом са севера и запада, обезбеђујући се од евентуалних интервенција са правца Брчког и Тузле.

Пошто су још у току поподнева поидшли спољем појасу одбране, обе војвођанске бригаде и Мајевички одред напали су око 21 час делове 5. домобранског добровољачког батаљона, који су били брзо савладани. Део домобрана се предао, а други део се повукао у град и склонио у џамију. У то време командант одбране је послао авионом извештај претпостављенима о озбиљној ситуацији, тражећи и помоћ авијације. После брзог напада спољег појаса одбране наређено је посади да упорно брани касаргу, ровове и бункере на раскршћу града. Читаву ноћ и сутрадан нападале су наше јединице да би сломиле одбрану тих главних отпорних тачака. Непријатељ се упорно бранио и уверивши се да тражена помоћ неће стићи, око 20 часова 24. септембра, предузео је пробој из окруженог града. Користећи се незатвореним и широким спојем 1. и 2. батаљона 2. бригаде, то му је делимично и пошло за

руком. Ти његови делови упорно су срљали према Амајлији, Бадовинцима и Дрини ради преласка у Србију. Део 8. ловачког пука покушао је пробој према Грачаници и Зворнику. Међутам, на оба правца знатан број његовог људства је уништен. Према званичним подацима *непријатеља* браниоци су у борбама за Бијељину имали: 3 официра и преко 350 војника и подофицира погинулих, рањених или заробљених. Заплењено је 150 пушака, 6 митраљеза, 13 пушкомитраљеза, 9 минобачача, 300.000 метака, један вагон граната и друга опрема. Наши губици су износили око 50 мртвих и рањених.¹⁸ У овом и првом нападу, за ослобођење Бијељине пали су из 2. бригаде: Васа Вукомановић и Милан Јосимовић из Дивоша, Богдан Павичић из Деча, Ђорђе Репацић из Јарка, Стеван Снајић из Шида, Бранко Станковић из Лежимира и Митар Стојадиновић из ИГимановаца.

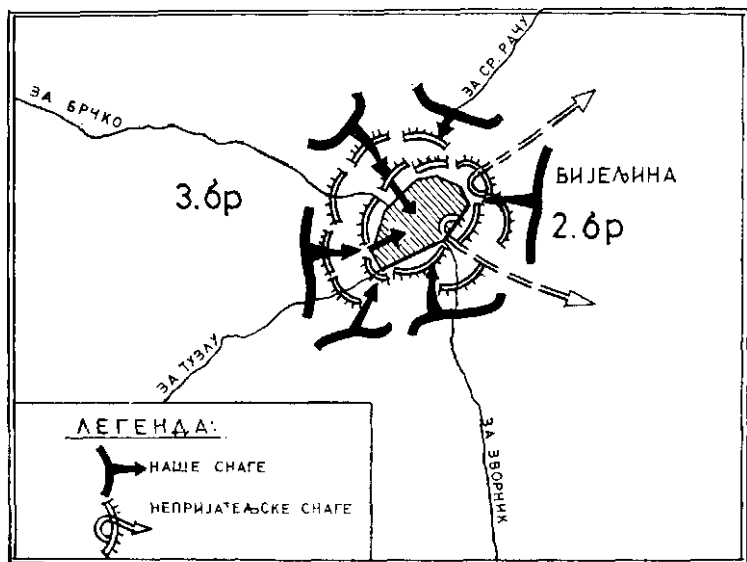
Из овог напада 2. бригада је извукла велике *поуке*. Мада је бригада показала масовну борбеност и колективну храброст бораца и старешина, испољиле су се и многе раније грешке, као што су: слабе везе и садејство јединица, недовољна увежбаност људства у нападу на већа насељена места, небудност и неопрезност штабова и команди приликом процене могућности пробоја непријатеља из окружења, слабости обавештајне службе и итд.

„ . . . По другом паду Бијељине ситуација је за непријатеља у источној Босни постала још тежа. О томе је јављао велики жупан Усора и Соли.

„ . . . Хрватско пучанство једним дијелом изгубило је наду у повољан исход рата. Усљед тога појавили су се знаци неотпорности и пасивног држања... На подручју велике жупе Усора и Соли још једино је Тузла остала поштеђена од уласка партизана, али и над њом стално висе Дамоклов мач вјечите партизанске опасности...

¹⁸ Зборник IV/17, стр. 534, 537, 538; Зборник IV/18, стр. 203; Зборник 1/10, стр. 22; Архив ВИИ, к. 1992, бр. рег. 1/5; к. 55, бр. рег. 1/1, 1/5; к. 966, бр. рег. 2/1; Ж. Атанацковић „Срем У НОР и социјалистичкој револуцији“, стр. 363—364.

... Задњи војно-политички догађаји у свијету оставили су веома тежак дојам у хрватском јавном мњењу" жалио се даље велики жупан Усора и Соли. „Капитулација Италије, разоружање италијанских дивизија, тешке борбе на источном фронту и масовни напади партизана условили су јавно говоркање о лошој ситуацији у Хрватској..."¹⁹

Ослобођење Бијељине — септембар 1943.

У ово време непријатељске снаге су се налазиле само у Сарајеву, Тузли, Брчком, Вишеграду, Сокоцу, Рогатици и још неким већим гарнизонима. Готово цела источна Босна била је ослобођена и под контролом партизана.

Штаб Трећег босанског ударног корпуса, оцењујући тадашњу ситуацију, донео је одлуку да се одмах нападне посада Тузле, великог рударског базена у долини Спрече. Тиме би се не само дошло до великог плена, него би се пре свега створиле шире могућности

¹⁹ Зборник IV/17, стр. 460.

и за прилив већег броја нових бораца, нарочито радника. Таква процена била је у складу и са наређењем друга Тита да се нападним дејствима на свим оперативним подручјима вежу што јаче снаге непријатеља. У заповести за напад на Тузлу командант Трећег корпуса генерал Коста Нађ, поред осталог, каже:

„... Успјешно извођење акције на Тузлу је од огромног војно-политичког значаја за цијелу источну Босну. Окупатор и његове слуге губе тиме једно од важних својих војничких упоришта, губе базу рудаца (угља, соли, соде и шпирита), неопходно потребних за вођење рата. Нама се, пак, отварају широке могућности за мобилизацију људства, нарочито радника, који жељно и нестрпљиво очекују нашу војску; стварају се могућности за увршћивање у редове НОВ муслиманске легије и Муслимана уопште; продубљује се већ настала диференцијација у редовима деморалисаних четника и омогућава се успјешно извођење акција против њих; отварају се могућности успјешног војно-политичког дејства наших снага у цијелој источној Босни и учвршћење позиција НО покрета..”²⁰

Посаду Тузле чиниле су јединице Тузланске домобранске бригаде, један пешадијски и један артиљеријски пук 369. легионарске дивизије и више батаљона из домобранске 2. дивизије, 2. и 4. пука и других јединица. Зато је штаб Трећег корпуса за овај напад концентрисао веома јаке снаге: 6. источnobосанску, 15. мајевичку, 16. муслиманску, 2. крајишку, 1, 2. и 3. војвођанску бригаду и седам партизанских одреда.

Борбе за Тузлу су почеле 29. септембра и трајале до 2. октобра 1943. Мада је заповест за напад добила као и остале бригаде 16. дивизије, 2. војвођанска бригада је са закашањем затворила правац од Зворника, а уједно нападала добро утврђене непријатељске положаје на Бусији и Пожарници, освајајући коту за котом, бункер за бункером.

Ослобођење Тузле представљало је по броју наших ангажованих снага и по плену, који је био огроман, дотад највећи напад на насељено место у источној Босни. Заробљено је више од 2.300, а погинуло и ра-

²⁰ Зборник IV/17, стр. 278.

њено око 1.000 непријатељских војника, подофицира и официра. Заплењена је огромна количина оружја и муниције и друге опреме.²¹

*Борци 2. војвођанске НОУ бригаде прелазе мост у рејону Туз.ге
1/ јесен 1943.*

Друг Тито је у својој наредби похвалио све јединице, што значи и бригаде 16. дивизије, које су учествовале у ослобођењу Тузлас.

Друга бригада је из огромног плена добила и лакше топове, који ће доћи до већег изражаја у наредним борбама.

ЋИ ДЕ.ТСТВА БРИГАДЕ У СРЕМУ

После ослобођења Бијељине и Тузле у штабу 3. корпуса и 16. војвођанске дивизије размишљало се о

²¹ Исто; Ж. Атанацковић „Срем у НОР и социјалистичкој револуцији“, Иво Матовић „Повратак ратника“; Ахмет Ђонлагић, Ж. Атанацковић, Душан Пленча „Југославија у другом светском рату“; Зборник IV 17. стр. 278. 542; Зборник IV/18. стр. 7. 80. 97. 204.

скором нападу на посаду Брчког, варошици на десној обали Саве, повезаној друмским путевима са Тузлом и Бијељином у источној Босни, а преко Жупање друмским и железничким саобраћајницама са Винковцима, Вуковаром и Осијеком и магистралом Београд — Загреб. Ова посада је до тада веома често вршила испаде на слободну територију источне Босне и редовно била снажан ослонац и полазна база за гротивофанзиве јачих непријатељских снага у источној Босни, западном Срему и Славонији.

Одлуку штаба 16. дивизије да се ослободи Брчко и ликвидира његова посада убрзала је и противофанзива полицијских јединица генерала Камерхофера, немачке 173. резервне дивизије, 1. козачке коњичке дивизије, 901. немачког тенковског пука и других мањих снага, која је била у пуном замаху на подручју Срема. Тиме се желео привући знатан део тих непријатељских снага и олакшати положај наших јединица у Срему. Ослобођењем Брчког проширила би се слободна територија у источној Босни од линије Сарајево — Вишеград до Саве и од реке Босне до Дрине, чиме би се створио и нови резервоар за људску и материјалну попуу наших јединица.

Посаду Брчког су чинили 8. и 5. ловачки домобрански пук (без 3. батаљона, који се налазио у Гуњи, на левој обали Саве), 2. инжињеријски батаљон, један „Домбо“ (домобрански допунски) батаљон, један артиљеријски дивизион, нешто усташа и немачке жандармерије.²¹

Међутим, наша обавештајна служба и сви штабови располагали су подацима да су у Срему у противофанзиви ангажоване веома јаке снаге непријатеља (30.000 војника), које се с обзиром на друмске и железничке саобраћајнице, могу брзо пребацити и за Брчко у помоћ нападнутом гарнизону. Исто тако се знало да ће нападнутим гарнизонима у Брчком и Гуњи брзо и лако стићи помоћ и из Винковаца, Шида, Жупање и других места са подручја Босутских шума, у непо-

²¹ Исто; Зборник IV/18, стр. 549; Архив ВИИ, к. 950. бр. рег. 3'4, 10/4; к. 954. бр. рег. 18.

средној близини Гуње. Све се то морало имати у виду пре одлуке за напад у овом моменту. Брижљивије и критичније требало је такође изучити и податке о неким везама са припадницима посаде и њиховим обећањима да ће помоћи овај напад а затим и да ће ступити у наше јединице.

Планом штаба 16. дивизије било је предвиђено да напад на Брчко са босанске стране изведу 1. и 3. војвођанска бригада и Мајевички НОП одред, док би гросаду Гуње и непријатељске интервенције од Винковаца и Шида спречавале 2. и у Срему новоформирана 4. војвођанска бригада. Због тога се 2. бригада из источне Босне морала најпре пребацити у Срем. Напад је имао да почне у току ноћи 19/20. октобра 1943.²³

Одмах после ослобођења Тузле 2. војвођанска бригада добила је задатак од штаба 16. дивизије да крене према Сави и по преласку у Срем да ухвати везу са Главним штабом НОВ и ПО Војводине и 4. војвођанском бригадом; да с њом нападне посаду Гуње и обезбеди напад 1. и 3. бригаде и Мајевичког одреда на Брчко са правца Винковци и Шид.

Ноћу 17/18. октобра 2. бригада је прешла преко Саве у Срем. После шест месеци борби то је био њен први сусрет са Сремом, док су њени борци који су новембра 1942. прешли у источну Босну ратовали већ годину дана ван Војводине. Иза њих су остали дуги и чести маршеви из Семберије преко Мајевице у Бирач и, обратно, у Семберију и Посавину и даље све до Сутјеске. Дobar број од њих није сада стајао у строју 2. војвођанске бригаде. Многи су пали у тој тешкој борби. Али су Војвођани схватили да се у источној Босни може борити за слободу Срема и Војводине исто онако као што су борци 6. источnobосанске бригаде за време свог боравка у Срему знали да слобода Срема и Војводине значи слободу и источне Босне и других крајева наше земље. За њима су остајале крупне победе у Бирчу, Семберији, Посавини и на Мајевици; остале су јуначке борбе код Сребренице, Власенице, Цапарда, Зворника, Бијељине, Тузле и на Сутјесци.

²³ Исто.

Своје одушевљење и радост због поновног сусрета са родним Сремом и Војводином борци 2. бригаде су испољавали целим путем хитајући ка навозима на Сави. И док су секли мутне таласе реке, чула се тиха песма:

„... Кад бригада преко Саве крене,
шири руке, мајко, ето мене,
Ето теби сина из далека,
изграђена новог човека...!”

У партизанским селима у Срему: Јамени, Вишњићеву (Грку), Моровићу, Босуту, Сремској Рачи и другим сјатило се на шоровима и старо и младо. Изашли су у сусрет и на свечани дочек својим борцима — босанским и војвођанским пролетерима. Не зна се чија је радост већа — бораца или народа, који их је тако усрдно дочекивао. Пред многим кућама жене и мајке су стајале као укопане и немо плакале од радости. Деца и пионири су се тискали око бораца, хватали ручицама за одећу, пушку и митраљез и запиткивали: „Одакле си друже?”, „Хоће ли Шид пасти?”

„... Стигла је 2. војвођанска!” Широо се глас по Срему, Банату и Бачкој о њеном присуству у Босутским шумама и о њеним борбама у источној Босни. ЈБуди су тако рећи уносили борце у своје домове и дворишта, нудили им јело и пиће. Многи су се распитивали за синове и кћери, браћу и сестре, очеве и мајке.

Борци су од симпатизера, чланова КПЈ и СКОЈ-а сазнали многе појединости, као и о снази и развоју НОП у Срему и осталим деловима Војводине у току 1943. године. То је овде година одлучујућих војно-политичких победа НОП. Ту је — уочи и непосредно после Другог заседања АВНОЈ-а и Техеранске конференције, када је војно-политичка ситуација на свим фронтovima другог светског рата добијала све бурнији расплет и када су се НОВ и ПОЈ убрзано припремали за преношење тежишта својих операција у источне области Југославије, у првом реду у Србији — с.умиран резултат дотадашњег снажног полета у развоју и активности војних и политичких организација и ослободилачке борбе свих народа и народности.

Покрајински комитет КГЛЈ за Војводину са Јованом Веселиновим на челу предузео је одмах низ организационо-партијских и војно-политичких мера за унапређење стања у партијским и скојевским организацијама читаве покрајине. На ослобођеној територији Срема, једном од жаришта ослободилачке борбе у Војводини и у Југославији, деловала је сада већ разграната мрежа народноослободилачких одбора, три команде лодручја, команде места, партизанске страже, болнице, радионице, основне школе и бројне издавачке технике партијских и других ослободилачких организација.

„ . . . Приступ у унутрашњост села са подручја котара Земун, Стара Пазова и Рума" — писало је у ово време у једном усташком извештају — „апсолутно је немогућ и несигуран пред слободним крстарењем партизана . . . Сигурна су у нашим рукама сједећа мјеста: Земун, Стара Пазова, Сремски Карловци, Инђија, Рума, Сремска Митровица, Шид, Гргуревци, Чалма, Бечмен, Сурчин, Бежанија, Батајница, Нова Лазова, Нови и Стари Бановци, Белегиш, Сурдук, Нови и Стари Сланкамен, Крчедин, Бешка, Чортановци, Ириг, Нови Карловци, Каменица, Беочин и Илок . . ." ²⁴

Осим тих општих сазнања о развоју НО покрета и о противофанзиви непријатеља која бесни у Срему борци 2. бригаде су чули многе појединости о масовном хероизму и разноврсним облицима отпора народа и народности Војводине, у коме се вредност човека ценила по његовом раду и доприносу ослободилачкој борби. Њихова срца је у исто време обузимала и радост и туга: радост сусрета са Сремом и туга због кратког боравка у њему. Јер, неко од бораца се у ноћи обраћао мајци, неко сестри, а неко вољеној девојци, која је стрпљиво чекала свог драгог. Обраћали су се борци свима њима као у сну, јер су знали да времена за обилазак неће бити. Имали су пред собом прецизан и јасан задатак: заузети Гуњу, срушити мост преко Саве и онемогућити интервенције непријатеља од Винковаца и Шида.

²⁴ Исто; Архив ВИИ. Микротека УДБ-е Загреб, филм 14—15/841—860.

Напад на посаде Брчког и Гуње

Борбе у ширем рејону Брчког и Гуње почеле су неколико дана пре директног напада на њихове посаде. Већ 13. октобра 1943. из Брчког и Гуње у правцу села Дреноваца у Босутски шумама извршен је испад 1. и 3. батаљона, ојачаних са две чете из 5. домобранског ловачког пука. Њих је код шуме Растово дочекао 1. батаљон 4. војвођанске бригаде. Борба је била кратка и наш батаљон се услед надмоћности непријатеља повукао, а снаге 5. ловачког пука су ушле у Дреновце и Ђуриће. Сутрадан, 14. октобра, 1. и 3. батаљон 4. бригаде су напали непријатеља у оба места и протерали га према Гуњи носећи му губитке од 5 мртвих и 3 рањена. Пошто су извршили пренаоружање, из Винковаца су за Брчко кренули 18. октобра, батаљон, штаб и штабна чета 8. ловачког пука. Њима су у сусрет ради пробијања кроз Босутске шуме упућени из Брчког и Гуње 1. и 3. батаљон 5. ловачког пука. У таквој ситуацији штабови 2. и 4. војвођанске бригаде доносе одлуку да се ове снаге непријатеља дочекају и униште у рејону Посавских Подгајаца. Тај задатак су добили 3. батаљон 2. бригаде и 2. батаљон 4. бригаде, који су по раскаљаном земљишту упућени усиљеним маршом да што пре стигну у Подгајце. Међутим, непријатељске снаге из 8. ловачког пука су биле већ ушле у село, запоселе положаје и на брзину се укопавале. У исто време њима су се од Гуње и Брчког приближавали делови 5. ловачког пука. Тако су у моменту напада наша два батаљона на 8. ловачки пук у Подгајцима, према јужној ивици села, избијали делови 5. ловачког пука, са којима су одмах ступили у борбу два батаљона 2. бригаде и један батаљон 4. бригаде. Јуришима и противјуришима и борбом из непосредне близине, прса у прса, наших пет батаљона су, од 13 до 19 часова за Подгајце приковали око 2.000 нехтријатељских војника из 5. и 8. ловачког пука. Тек по паду мрака непријатељ је уз снажну митраљеску и минобацачку ватру успео да се пробије према Гуњи и Брчком и то једном колоном правцем Подгајци — Гуња, а другом Подгајци — Рајево Село — Гуња. По

сопственом признању непријатељ је имао 16 погинулих, 32 рањена и 2 заробљена. Заплењено је 8 аутомата, 1 митраљез, 18 пушака и друга опрема. Наши су имали 6 погинулих и 37 рањених.²⁵

Директни напад на посаде Брчког и Гуње почео је ноћу 19/20. октобра 1943. При томе, нису подржали напад 1. и 3. војвођанске бригаде и Мајевичког одреда, неки домобрански делови, како је то раније договорено. Ове везе су биле откривене и њихови организатори похапшени, па је помоћ изнутра сасвим изостала.

Нападајући западно од друма Брчко — Тузла, три батаљона 1. војвођанске бригаде су јурнула на непријатељске делове који су из бункера бранили прилазе граду, док се 4. батаљон налазио у заседи спрема Босанском Шамцу. Десно од 1. бригаде и источно од друма Брчко — Тузла нападала је 3. војвођанска бригада. Она је успела да овлада фабриком чарапа „Сталин“ и да делом својих јединица избије, пред прве куће на периферији. Из бункера, испред којих су била минска поља и жичане препреке, непријатељ је пружао жилав отпор, тако да су наши борци веома тешко правили пролазе кроз препреке. Упорни напади обе наше бригаде и жилава одбрана браниоца трајали су са прекидима два дана и две ноћи. Непријатељски авиони „роде“ су готово по читав дан бомбама засипали положаје наших бораца. Истовремено су непријатељска артиљерија и минобацачи прецизно тукли по нашим положајима и ометали наше нове нападе и повлачења на пролазне положаје. Пред бункерима су једне ноћи плануле ватре упаљеног сена и сламе и непријатељ је ватром аутоматског оружја онемогућио сваки даљи напор наших бораца. У таквој ситуацији штаб 16. дивизије одлучио је да се напади на Брчко привремено прекину. Непријатељ је одмах предузео испаде из Брчког у правцу Грачанице, Тузле и Бијељине. Убрзо ће новим снагама, које су стигле из Срема, почети нову

²⁵ Зборник IV/8, стр. 546, 547; Архив ВИИ, к. 55, бр. рег. 12/4.

противофанзиву на јединице 3. корпуса и 16. дивизије у источној Босни такозвана „шеста офанзива“.²⁶

По плану штабова 2. и 4. бригаде посаду Гуње је имала да нападне 2. бригада, ојачана једним батаљоном 4. бригаде, док су два батаљона 4. бригаде постављена у висини с. Посавски Подгајци ради спречавања нових непријатељских интервенција из Винковаца, Жупање и Шида. У Гуњу се, поред 3. батаљона 5. домобранског ловачког пука, прикупило и нешто жандарма и милиционара из околних села, тако да је посада бројала око 500 људи. Сви прилази граду и пред мостом су били утврђени рововима и бункерима, а неколико већих зграда и железничка станица били су претворени у јаке отпорне тачке.²⁷

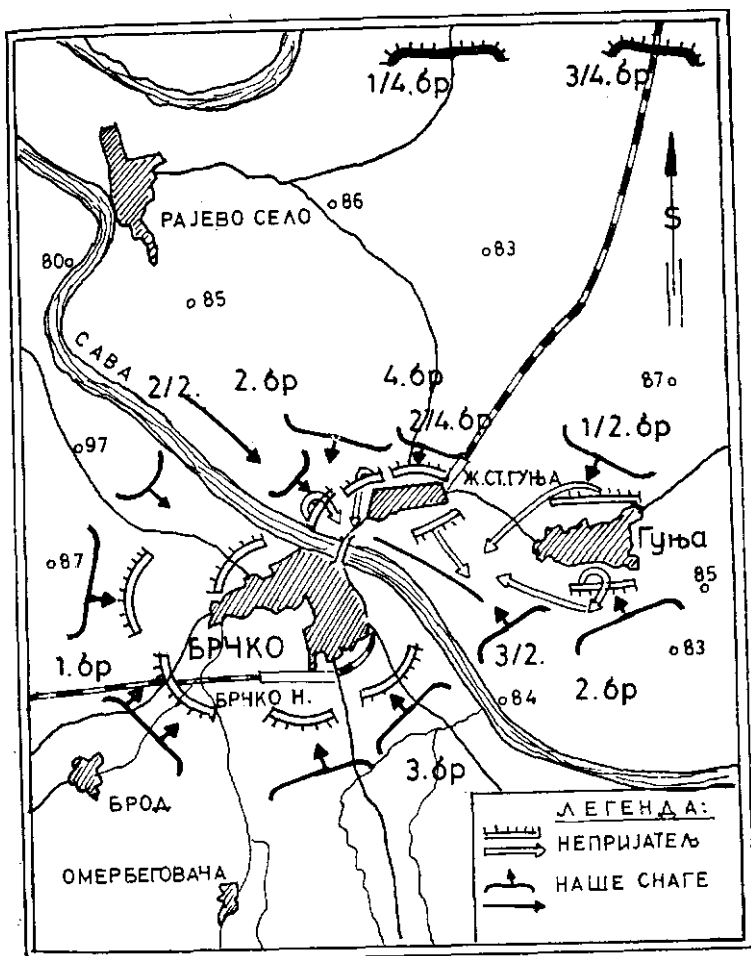
Напад 2. војвођанске бригаде и 2. батаљона 4. војвођанске бригаде на Гуњу почео је ноћу 19/20. октобра. Са запада, низводно левом обалом Саве, наступао је 2. батаљон 2. бригаде, да нечујно избије до моста на Сави и спречи извлачење непријатеља из Гуње и Брчког. Лево од овог батаљона нападао је на Гуњу 2. батаљон 4. бригаде. Са североистока нападао је 1. батаљон 2. бригаде, а узводно, левом обалом Саве, са југоистока, наступао је 3. батаљон 2. бригаде са циљем да што пре успостави везу са 2. батаљоном исте бригаде.

Иако се у плану напада наших јединица инсистирало на ванредној тајности покрета и брзини акције, непријатељ је открио покрете 3. батаљона 2. бригаде и посео фортификацијски утврђене положаје око моста на Сави и у Гуњи. Но, и поред тога, силовити јуриши свих наших јединица натерали су га на повлачење гтрема Брчком. Гуња је била ослобођена, али су жестоке борбе око моста на Сави и даље трајале.²⁸

²⁶ Ж. Атанацковић, „Срем у НО рату и социјалистичкој револуцији“ и „Војвођански пролетери“; Иво Матовић, „Повратак ратника“.

²⁷ Исто; Архив ВИИ, к. 950, бр. рег. 10/4; Зборник IV/18, стр. 548—549.

²⁸ Исто.

Напад на Брчко и Гуњу

Цар, Цале, Доки, Маца и Миливој пред бункерима

Када су 2. и 3. батаљон 2. бригаде и 2. батаљон 4. бригаде избили на мост на Сави, минерска група је кренула на задатак. Њеном покрету претходила је веома оштра борба наших батаљона са обезбеђењима на мосту, али и са снагама 3. батаљона 5. домобранског ловачког пука које су се пробијале за Брчко.

„Цале (Мирко Мунђан из Бешке), командир 2. чете 3. батаљона 2. бригаде — присећа се командант тог батаљона Сава Согић, „имао је задатак да ликвидира један бункер на мосту. Цале је са четом извео четири јуриша и доводио своје борце до под сам бункер. Таман они под бункер, а непријатељ их одозго оспе бомбама и врати натраг. У саму зору командант 2. бригаде због офанзиве 1. козачке коњичке дивизије у Босутским шумама и напада са леђа извукао је 2. батаљон из борбе за Савски мост и упутио га према Козацима. Мој 3. батаљон — остаде сам пред бункерима. И док размишљам шта би и како да ликвидирам бункере кад наиђем на послугу топа 37 мм... Доведем топ на насип и кажем командиру Шаца да га постави на пут који води према циглани и да туче директно у бункер... Напунио сам га. Сулејман Омеровић Цар, заменик комесара 3. батаљона, оде напред и испали ракету да би ми осветлио циљ. Нанишанио сам кроз цев и погодио право у бункер. Испалио сам још три зрна и растерао непријатеља. Цар, нестрпљив и нагао, први се попео на врх бункера. После тога смо подметнули сандуке експлозива под мост. Опалише и мине и експлозив, али порушише само део моста на суву са сремске обале..“²⁹

„... Први пут је то нама било" — сећа се тог напада на бункере и Рајко Дураћ — „да јуришамо грудима на бункер. А он нам велики као Мајевица. Јуришамо једанпут, јуришамо и двапут. Не иде! Враћамо се назад. Вели нам Доки, Јеврејин, нишанџија на збројовки 'Повлачите се ви, ја остајем, кад се појаве да ошине по њима'. Али му ни непријатељ не остаде дужан. Сипају до Докију, а ми га штитимо. Погоди га зрно и он паде! 'Ја ћу' вели Маца Шеленац, матуранткиња, Хрватица из Сиска, лепа и плава, 'да га извучем'. Отпузи она сама, а убрзо за њом и Миливој Станковић, земљорадник из Сремске Раче, новајлија у чети и непознат старим борцима. Ми их штитимо ватром... Доки јауче, они

²⁹ Исто; Сећање Саве Согића.

двоје пузе према њему... Довуче Маца Докија до Ми-
ливоја и сад га он поче извлачити. Међутим, метак по-
годи и њега... Сад Маца вуче и Докија и Миливоја. Ми
јој прискачемо у помоћ.. ,³⁰

Борбе са 1. козачком коњичком дивизијом

За време борби око Брчког и Гуње у Срему су непријатељске снаге (1. козачка коњичка дивизија, борбена група 173. немачке резервне дивизије, полицијске јединице генерала Константина Камерхофера, делови 901. немачког тенковског пука, 186. резервног батаљона, Домобранска сремска бригада и друге) обављале последње припреме за четврту фазу своје противофанзиве — за прочишћавање подручја Босутских шума.

У то време на подручју Босутских шума налазио се Главни штаб НОВ и ПО Војводине, 2. и 4. војвођанска бригада, Други сремски и једна група бораца Првог сремског одреда. Располажући подацима о припремама непријатеља за офанзиву, штабови су извршили извесну корекцију у распореду снага: 1. и 4. батаљон 2. бригаде затворили су правце према Моровићу; њен 2. батаљон посео је положаје од Моровића до села Босута; два батаљона 4. бригаде запосели су правце Бошњаци — Гуња и Липовац — Врбања; батаљон Другог сремског одреда постављен је на положаје око Градине и Мале Вашице ради спречавања непријатељског продора од Шида; група бораца Првог сремског одреда распоређена је према Вишњићеву и Сремској Рачи.³¹

Већ 20. октобра 1943. наведене непријатељске снаге заузеле су полазне положаје за напад од села Босута до села Нијемци и даље према Винковцима. Успостављени су и мостобрани на реци Босуту код Гра-

³⁰ Исто; Сећање Рајка Дураћа.

³¹ Срета Савић, „Срем у НО борби“, Војно дело, 1963, стр. 312; Ж. Атанацковић „Војводина у борби 1941—1945“ и „Срем У НОР и социјалистичкој револуцији“.

дине, Моровића, Вишњићева и Босута. У зору 21. октобра нападне колоне негтријатеља предузеле су концентричне покрете према главнини наших јединица на овом подручју. Колона која се од Винковаца кретала према Брчком поделила се и једним делом оријентисала у правцу Привлаке и Отока, а другим делом правцем Лазе — Нијемци — Подграђе. Снаге непријатеља које су продирале друмом Жупања — Бошњаци поделиле су се у селу Бошњаци, па је једна колона продужила ка Врбањи, а друга према Брчком.³²

Други батаљон 4. бригаде пружио је снажан отпор колони која је надирала према Врбањи и нанео јој знатне губитке, али је услед бројне и техничке надмоћности непријатеља био присиљен да се повуче у шуму.³³

Непријатељска колона која је наступала од Шида према Батровцима поделила се у Малој Вашици и један део се упутио у правцу Батроваца, а други за Илинце. Колону 2. пука 1. козачке бригаде која се кретала ка Илинцима сачекала је једна чета Другог сремског одреда, обасула је изненадном ватром и нанела јој губитке од око 30 мртвих. Но, услед јаког притиска нових непријатељских снага чета се повукла дубље у шуму. Друга чета Другог сремског одреда била је присиљена да се из рејона Градине (између Мале Вашице и реке Босута) такође повуче у шуму.³⁴

Делови 1. козачког пука 1. козачке коњичке бригаде, који су наступали од правца Кузмина исто тако су се поделили у две колоне: једна је наставила правцем Кузмин — Моровић, а друга правцем Кузмин — Босут — Сремска Рача — Јамена. Колона 2. батаљона 1. козачког пука, која је од Моровића наставила продираше Филиповим путем наишла је на месту Дебриња на снажан отпор 1. и 4. батаљона 2. бригаде. Сличан отпор непријатељу пружиле су и остале снаге

³² Исто; Архив ВИИ, к. 81, бр. рег. 40/14; микрофилм, Н-6/240—304; к. 1992, бр. рег. 1/5.

³³ Архив ВИИ, к. 1993, бр. рег. 1/5; к. 1992, бр. рег. 1/5.

³⁴ Исто; микрофилм Н-6/240—304, Б-1124.

2. бригаде и Другог сремског одреда у рејону Дому-скеде.⁸⁵

Међутим, упркос снажног отпора, наше јединице су се под притиском неупоредиво надмоћнијих снага непријатеља морале поступно повлачити на југ — према Сави. Како је у то време био већ обустављен напад на посаду Брчког, штаб 16. дивизије наредио је да се 2. и 4. бригада врате у источну Босну. Са њима је прешао и део Главног штаба Војводине и Другог сремског одреда.³⁶

Сепикина ударна група

Први батаљон 2. војвођанске бригаде се у овој противофанзиви непријатеља у Срему нашао у једном моменту у рејону села Вишњићева, испред, уместо позади реке Босута, као природне препреке. Борци су, све док су могли, пружали жилав отпор непријатељу. Међутим, подељеност у мања одељења и групе, незнање у коришћењу реке као препреке, неповезаност ватреног дејства и младост и неискуство бораца за отпор тако искусном непријатељу учинили су своје. Почело је неорганизовано повлачење и без наређења, настало је цепање и одвајање појединих делова и група батаљона. Штаб батаљона окупио је око себе групу искусних и храбрих бораца, наоружаних махом аутоматским оружјем и покушао да учини и немогућно, да заустави непријатеља. У тој ситуацији Бранко Јовић Сепика, заменик команданта, комесар и заменик комесара батаљона са групом од 27 бораца нашли су се одсечени на левој обали Босута. Пред њима је био надмоћан непријатељ, који јуриша, а позади разливени Босут. Остале јединице 2. бригаде биле су већ подалеко на другој страни реке. Сепика је у одељу и с оружјем покушао да преплива Босут, али није успео. Хтео је да покаже борцима да се и то мора учинити да би се пробили и извукли из обруча.

³⁵ Исто.

³⁶ Зборник 1/6, стр. 545; Архив ВИИ, к. 1992, бр. рег. 1/5; к. 1993, бр. рег. 1/2, 1/3, 1/4.

Вратио се групи, преузео команду и договорио се са борцима да се под борбом пробијају лрема Фрушкој гори. Кренули су у том правцу. Борци су били уморни, прозобли, гладни и са мало муниције. У току марша у рејону села Вишњићева наишли су на девет белогардејаца из састава 1. козачког пука и све их заробили са комплетним наоружањем и опремом. Сада су и они уврштени у ову групу, која је код Кузмина добила везу и даља упутства о најпогоднијем правцу кретања преко пруге Кузмин — Мартинци. Када је Сепикина група стигла на Фрушку гору, ухватила је везу са Главним штабом Војводине. Пошто је снабдевена храном и муницијом организовала је заседу код Гргуреваца. Између наших бораца био је по један заробљени белогардејац, само сада са муницијом и оружјем. Договор је био, ако белогардејац покуша да побегне Немцима, да се одмах убије. И кад је наша заседа отворила ватру, „Сепикини белогардејци“ су били први у јуришу и у купљењу плена. Сада су их борци већ звали друговима.

После краћег одмора Сепикина ударна група упутила се из Фрушке горе преко Босутских шума у источну Босну и стигла у састав своје 2. бригаде.³⁷

У овим борбама око Гуње, Посавских Подгајаца и на подручју Босутских шума 2. бригада је имала више погинулих и рањених бораца. Међу погинулим био је и Сениша Богнер, комесар 3. чете 2. баталона. Припадао је још пре рата слободарској породици и плејади напредних земунских ђака. У данима припрема за оружану борбу у Земуну, Сениша је са тек навршених 16 година постао члан руководства скојевске организације у Гимназији. Тада је СКОЈ у Гимназији и Трговачкој академији имао одлучујући угицај међу ученицима. Огромна већина ђака, обухваћена разноврсним облицима политичке и културне активности, учествовала је и у разним акцијама које су се свакодневно изводиле у граду и његовој ближој околини.

³⁷ Сећања Бранка Јовића; Иво Матовић, „Повратак ратника“, стр. 64—66; Архив ВИИ, к. 81, бр. рег. 3/15.

Синиша Богнер је 1943. године стигао из свог родног Земуна у источну Босну и сврстао се са пушком у руци међу борце 2. војвођанске бригаде. Убрзо је постао комесар чете и заједно са Бошком Малетићем водио 3. чету у напад на Власеницу, Бијељину, Цапарде, Тузлу и на Брчко и Гуњу. „ . . . Био је млад и леп, паметан и широког срца!" — каже његов комесар батаљона Воја Живановић. Пао је херојски у јуришу за ослобођење Гуње, једног од места у његовом вољеном Срему. У тим борбама храбро су пали и Стеван Станковић Зидар, командир чете, Божа Божић из Мартинаца, Жива Маричић из Купинова, Сава Николић из Манђелоса, Богдан Руварац из Дивоша, Миливој Станковић, Савета Стојановић из Босути и ЈБубомир Талимировић из Мартинаца.

Стеван Станковић Зидар је био веома омиљен код бораца, веома храбар, добар друг и комуниста. Погинуо је у борбама око Посавских Подгајаца. Тек што је тог дана примио чету и постао њан командир, пао је врло тешко рањен у браду и после неколико часова издахнуо.

Злочини и репресалије Козака према народу на терену Босутских шума и села били су сурови и масовни. Нису имали обзира ни према коме, па ни према припадницима усташко-домобранских војних и политичких организација. Један домобран из 5. артиљеријског дивизиона писао је својој команди следеће: „ . . . Осим отимачине Козаци су вршили силовања над женским свијетом . . . При томе нису штедили ни старона младо . . . Народ је силно озлојеђен и заплашен . . . Тко им би се покушао опирати или се бунити против њихових поступака смјеста га убију . . ."

Користећи присуство Козака усташе су преко групе капетана Томљеновића из Павелићеве телеене гарде извеле масован злочин над народом на читавој територији Срема. Томљеновић је са својим кољачима упадао у села, хапсио и убијао људе, жене и децу. Сама у Нештину убијено је 29, Грабовцу 30, Визићу 34, Сусеку 100 лица итд.